

ТЕТЯНА ДУДА

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ

Розвиток сучасного суспільства пов'язаний з наявністю численних соціальних проблем, серед яких однією з найболючіших є існування дітей-сиріт та дітей, котрі залишилися без батьківського піклування, кількість яких з різних причин зростає як в Україні, так і в багатьох зарубіжних країнах. В Україні нараховується близько 100 тис. дітей, позбавлених батьківського піклування, а на обліку в Державному департаменті з усиновлення та захисту прав дитини перебуває понад 29 тис. справ [8].

Законодавством України та інших країн передбачаються різні форми влаштування таких дітей. До найбільш поширених і ефективних форм влаштування дітей без батьківського піклування належить усиновлення (удочеріння). Упродовж тривалого часу помітною була тенденція домінування усиновлення іноземцями, яке визначається як міждержавне або міжнародне усиновлення. При цьому мають місце різноманітні порушення порядку усиновлення, зловживання посадових осіб, корупційні дії. Все це надає проблемі міждержавного усиновлення наукової і практичної актуальності, свідченням чого є удосконалення національного і міжнародного законодавства.

Метою статті є аналіз українського і зарубіжного законодавства щодо усиновлення, його колізійного регулювання, дослідження процесу приєднання України до міжнародних конвенцій у цій сфері.

В Україні напрацьовано законодавче та організаційне підґрунтя для усиновлення дітей: ратифіковано Конвенцію ООН «Про захист прав дітей» (1991 р.) та Європейську Конвенцію про здійснення прав дітей (2006 р.), прийнято новий Сімейний кодекс України (2002 р.), ухвалено закони «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (2008 р.), прийнято Національну програму «Діти України», Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію Державної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2017–2021 роки»; встановлено День усиновлення, створено Центр з усиновлення дітей при Міністерстві освіти і науки (з 2006 р. – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту), уточнено Порядок ведення обліку дітей, які можуть бути усиновленими, та осіб, які бажають усиновити дитину, укладено ряд міжнародних договорів та конвенцій, на ратифікації у Верховній Раді перебуває Гаазька Конвенція про міждержавне усиновлення.

Правові засади усиновлення в Україні та за її межами визначені СК України (статтями 207–242, 282–287) та ст. 69 Закону про міжнародне приватне

право, у яких унормовано мету і порядок усиновлення та його скасування, здатність особи бути усиновлювачем, правові наслідки усиновлення або його припинення, а також нагляд та облік усиновлених дітей. Обов'язковою умовою і «визначальним принципом колізійного регулювання міжнародного усиновлення, а також його скасування є положення про те, що вони регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача» [9, с. 2], тобто взята за основу колізійна формула прикріплення *lex personalis*.

Слід звернути увагу на те, що ст. 16 Закону «Про міжнародне приватне право» вперше в українському законодавстві дає розуміння особистого закону фізичної особи (це не завжди буде право країни громадянства). Подібне регулювання властиве законодавству більшості іноземних країн і зафіксоване у міжнародних конвенціях. Ситуація може бути ускладнена тією обставиною, що подружжя, яке усиновлює дитину, має різний особистий закон. Якщо дитина усиновлюється подружжям, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу. За ст. 60 Закону України про МПРП ним є право держави, у якій подружжя мало останнє спільне проживання, за умови, що хоча б один з подружжя ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого – право, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок [7].

Щодо здатності особи бути усиновлювачем, то вона визначається відповідно до її особистого закону, з якого впливають й правові наслідки усиновлення або його припинення. Такий же підхід зафіксовано в законодавстві Австрії, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччина, Франції, Угорщини та інших держав. Кожна країна встановлює законодавчі вимоги, яким повинна відповідати особа аби стати усиновлювачем [3, с. 12]. Зокрема, в Сімейному кодексі України передбачена ціла низка таких вимог, наприклад, що усиновлювачем дитини може бути повнолітня дієздатна особа, котра старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років.

Принципове значення має дотримання вимог ст. 283 СК України щодо усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України. Воно здійснюється на загальних підставах, встановлених главою 18 СК України, але дитина повинна перебувати не менш як один рік на обліку в Державному департаменті з усиновлення та захисту прав дитини. Важливо підкреслити, що в Україні надається пріоритет національному усиновленню, однак дитина може бути усиновлена й іноземцем, якщо протягом одного року з моменту взяття її на облік в Державному департаменті з усиновлення та захисту прав дитини, не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування до себе в сім'ю. За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею 18 років [5, с. 13].

На вирішення колізій, що можуть виникати при усиновленні дитини, котра мешкає в Україні, але є іноземцем, громадянами України або іноземцями, які проживають в Україні, спрямована ст. 284 СК України, яка наголошує, що таке усиновлення здійснюється на загальних підставах, тобто за українським законодавством. Окремого розгляду заслуговує ст. 285, яка встановлює обмеження права іноземця на таємницю усиновлення дитини, котра є громадянином

України. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, або особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення теж не є таємним. Це стосується й усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає [3, с. 15].

Особливо важливим аспектом міжнародного усиновлення є вирішення колізій щодо нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями. Частина четверта 68 ст. Закону України про МПрП встановлює, що нагляд та облік дітей, усиновлених відповідно до її положень, здійснюється на основі особистого закону дитини. СК України наголошує, що у випадку, коли діти усиновлені іноземцями і проживають за межами України, відповідна консульська установа за дорученням Міністерства закордонних справ України веде облік цих дітей і здійснює нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18 років [2, с. 12].

Здійснення нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями і проживають за межами України, покладається на відповідні дипломатичні та консульські установи. За Порядком щодо нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення, затвердженим Кабінетом Міністрів України, вони ставляться на консульський облік у спеціальних відділах дипломатичних установ і протягом перших трьох років раз на рік, а потім через кожні три роки надається інформація до МЗС про становище кожної усиновленої дитини. Відтак ця інформація передається до Державного департаменту з усиновлення для відповідного реагування.

Однак, як показує практика, встановлений порядок нагляду за усиновленими дітьми нерідко порушується, у багатьох звітах відсутні належні відомості про стан здоров'я, фізичний і розумовий розвиток, стосунки в родині. Є немало випадків, коли усиновлювачі не ставлять дітей на облік, а представники дипломатичних установ з різних причин, включаючи й фінансові, не відвідують їх сім'ї, не спілкуються з дітьми [8].

Національне законодавство зарубіжних країн, як і українське, містить чимало застережень і обмежень щодо міжнародного усиновлення. Так, чіткі стандарти щодо міжнародного усиновлення розроблені в Ірландії. Вони передбачають: а) здатність громадянина гарантувати безпеку дитині впродовж її дитинства; б) здатність забезпечити дитині сімейне життя, яке сприятиме її фізичному, емоційному, соціальному, освітньому, культурному і духовному розвитку; в) здатність забезпечити середовище, в якому будуть цінуватися оригінальна національність, раса, культура, мова та релігія дитини; г) здатність зрозуміти, що дитина усиновлена в іншій країні і це впливатиме на розвиток її особистості як у дитинстві, так і пізніше.

У Сполучених Штатах Америки усиновлення здебільшого регулюється законодавчими актами окремих штатів. У більшості з них вимагається, щоб пара, яка усиновляє дитину, була одруженою і приймала дитину спільно. Нато-

мість, в окремих штатах дозволяється усиновляти дитину батькам-одинакам, представникам нетрадиційних шлюбів [3].

Специфіка національного законодавства різних країн, відсутність належної уніфікації породжує чимало колізій в регулюванні відносин у сфері усиновлення, на усунення яких і на вдосконалення відповідних норм спрямовані міжнародні конвенції, насамперед, Конвенція ООН «Про права дитини» (1989 р.), Гаазька Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р. та ін. Метою останньої, яка розвинула нормативні положення Європейської Конвенції про усиновлення дітей від 24 квітня 1967 р., укладеної в рамках Ради Європи, є: а) створення гарантій для того, щоб міждержавне усиновлення здійснювалося в найкращих інтересах дитини та при додержанні усіх її основних прав, визнаних міжнародним правом; б) створення системи співробітництва між Договірними Державами для забезпечення дотримання таких гарантій, і, таким чином, запобігти викраденню, продажу дітей або торгівлі ними; в) забезпечення визнання в Договірних Державах усиновлень, що були здійснені згідно з Конвенцією [1].

Ратифікація Україною цієї Конвенції матиме важливе значення для забезпечення належного захисту інтересів усиновлених українських дітей іноземцями. Однією з перешкод приєднання до Конвенції є її 32 стаття, яка дозволяє існування приватних посередницьких агенцій у сфері усиновлення, що не узгоджується з українським законодавством, яке забороняє комерційну і посередницьку діяльність у цьому процесі. Конвенція могла б бути ратифікованою з відповідними застереженнями, адже вона надала б Україні більше переваг саме в реалізації міжнародних норм усиновлення.

Таким чином, за сучасних умов інститут усиновлення дедалі частіше набуває міжнародного характеру. Це об'єктивно диктує необхідність наукових досліджень інституту міждержавного усиновлення, таких його складових, як інтереси дитини, прозорість судових рішень, нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей, виконанням зобов'язань усиновлювачем та підвищення його відповідальності, порядок застосування іноземного законодавства, а також удосконалення механізмів правового регулювання міжнародним усиновленням на всіх його етапах.

Література

1. Гаазька Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365.

2. Грабовська О. О. Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. О. Грабовська. – К., 2005. – 19 с.

3. Деркаченко Ю. В. Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. В. Деркаченко. – К., 2010. – 16 с.

4. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a17.

5. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. М. Зілковська. – К., 2002. – 20 с.

6. Калакура В. Я. Міждержавне усиновлення як об'єкт колізійного регулювання / В. Я. Калакура // *Наук. часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право.* – 2009. – Вип. 7. – С. 134–141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2009_7_22.

7. Міжнародне приватне право : науково-практичний коментар / за ред. А. С. Довгерта. – Х. : Одиссей, 2008. – 352 с.

8. Оробець Л. Хто захистить уже всиновлених українців? [Електронний ресурс] / Л. Оробець // *Кореспондент.* – 2013. – 17 вересня. – Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/celebrities/blog/orobetsorgua/a118831>.

9. Реліч В. Деякі аспекта усиновлення українських дітей іноземними громадянами / В. Реліч // *Юридичний журнал.* – 2014. – № 4 (22). – С. 1–2.

ОЛЕНА КОЗІР

Науковий керівник

д. е.н., проф. Куриляк В. Є.

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ЗОВНІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ

В центрі злому тектонічних зсувів опинилася саме Україна, навколо якої розгорнулося протистояння між Росією і цивілізованим світом. В умовах, що склалися, для української держави не залишилось іншого шляху, як здійснити реформи, спроможні забезпечити захист суверенітету і територіальної цілісності на основі підвищення добробуту та якості життя її громадян [1, с. 82]. Для реалізації цього завдання надзвичайно актуалізується формування механізму забезпечення мінімізації негативних наслідків зовнішньої міграції робочої сили в нашій країні.

Зростаючі масштаби еміграції робочої сили з України за останні роки мають неоднозначні соціальні та економічні наслідки. За оцінками Світового банку Україна входить до п'ятірки найбільших постачальників мігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії. Обсяг міграції в Україні складає майже 24% працездатного населення країни [2, с. 28]. Некваліфікована робоча сила емігрує з України переважно до країн ЄС та Росії, а кваліфікована – до США, Канади, Німеччини, Австралії та Аргентини [3]. За межами України проживають 6,5 млн. осіб, що народилися на її території (14,5% від населення країни) – [4]. В цих умовах удосконалення механізму регулювання зовнішніх міграційних потоків в Україні набуває особливої актуальності.